

Aandachtswijken op eigen kracht

Ontwikkeling van de leefbaarheid in de
(voormalige) aandachtswijken

Miriam Dorigo, Kees Leidelmeijer en Sjoerd Zeelenberg
(RIGO Research en Advies)

Uitgave

Platform31

Den Haag, februari 2017

Auteurs: Miriam Dorigo, Kees Leijdermeijer en Sjoerd Zeelenberg (RIGO Research en Advies)

Coverfoto: Alex Schröder

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij RIGO. Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. RIGO aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

Platform31

Kennis- en netwerkorganisatie Platform31 ziet de **trends** in stad en regio. We **verbinden** beleid, praktijk en wetenschap rondom actuele vraagstukken en komen tot een **aanpak** waarmee bestuurders, beleidsmakers en uitvoerders direct aan de slag kunnen. De oplossingen houden we niet voor onszelf: **iedereen profiteert mee** van de resultaten.

Postbus 30833, 2500 GV Den Haag

www.platform31.nl

Inhoudsopgave

1 Inleiding	5
1.1 Aandachtswijken	5
1.2 Onderzoeksvraag	5
1.3 Methode	6
1.4 Leeswijzer	7
2 De stand van de aandachtswijken	8
2.1 Leefbaarheid tussen 2002 en 2014	8
2.2 Verschillen binnen de groepen wijken	9
2.3 Typen wijken naar leefbaarheid en ontwikkeling	11
3 Wat maakt het verschil?	14
3.1 Vroegsignalering	14
3.2 Terugval	16
3.3 Gestage verbetering	18
3.4 Succes!	20
4 Conclusies	22
Bijlage: Indeling voormalige aandachtswijken	24

1 Inleiding

Op verzoek van Platform31 heeft RIGO de staat van de aandachtswijken in beeld gebracht. Deze inleiding beschrijft het hoe en waarom van dit onderzoek.

1.1 Aandachtswijken

De aandacht voor probleemwijken (of: het probleem van de aandachtswijken) kent enige historie. Als we de periode van stadsvernieuwing even buiten beschouwing laten, is er sinds het Grotestedenbeleid (1994) sprake van een toenemende aandacht voor wijkgericht werken. In het bijzonder in de tweede periode van het grotestedenbeleid (vanaf 2005) ontstond er een toenemende aandacht voor wijken waar zich een cumulatie van problemen voordeed en waar de stedelijke vernieuwing op werd gericht.

Door de jaren heen is het aantal wijken dat als aandachtswijk is benoemd nogal eens gewijzigd. In de Nota 'Mensen Wensen Wonen' van VROM uit 2000 werd nog gerept over 643 wijken met een herstructureringsopgave. Wat later werd in het kader van het ISV (investeringsbudget stedelijke vernieuwing) ingezoomd op 56 'prioriteitswijken'. Winsemius (minister van VROM in 2006/2007) had het over 140 wijken die in brand stonden. En Vogelaar (minister voor Wonen, Wijken en Integratie) publiceerde een lijst van veertig aandachtswijken waar de focus op zou moeten worden gericht. Deze wijken zijn ook wel prachtwijken of krachtwijken genoemd. In 2009 werden de veertig aandachtswijken van Vogelaar aangevuld met 37 'pluswijken' nadat er kritiek was gekomen dat de oorspronkelijke lijst zich te veel concentreerde op de Randstad en dat er te weinig wijken op stonden.

5

Vooraf tijdens het krachtwijkenbeleid van Vogelaar – in de periode 2007 tot en met 2010 - is er flink geïnvesteerd in de veertig aandachtswijken en later de pluswijken. Er werden convenanten afgesloten met gemeenten en wijkactieplannen opgesteld. Het Rijk droeg die eerste vier jaar financieel bij en dwong bij de corporaties de Vogelaarheffing af waarmee corporaties die geen bezit hadden in de aandachtswijken wel bijdroegen aan het oplossen van de problemen in de aandachtswijken. Na 2010 is de financiële stroom vanuit de rijksoverheid opgedroogd – evenals de middelen uit de Vogelaarheffing – en werden de investeringen aan de lokale partijen (gemeenten en corporaties) overgelaten. Alleen de ISV-bijdrage liep door tot 2014.

1.2 Onderzoeksvraag

In het kader van het project 'Nieuwe perspectieven voor stedelijke vernieuwing' dat Platform31 uitvoert i.s.m. het gemeentelijke samenwerkingsverband G32, is de vraag opgeworpen hoe de aandachtswijken er nu voor staan. De aandacht voor deze wijken lijkt enigszins verslapt, en zij constateren dat er wijken zijn waar het niet beter gaat dan voorheen, en waar mogelijk hernieuwde achteruitgang lijkt te zijn ingezet. Om dit te onderzoeken zijn er twee acties uitgezet. De ene betreft een kwalitatieve analyse van twaalf geselecteerde wijken waarmee Platform31 een beeld wil schetsen van de diversiteit van de wijken en de problemen die er spelen. De tweede actie betreft een kwantitatieve studie naar de staat van de aandachtswijken. Deze studie ligt voor u. In deze studie is ervoor gekozen om gebruik te maken van de Leefbaarometer om een beeld te schetsen van de aandachtswijken.

1.3 Methode

Dit onderzoek richt zich op de wijken die zijn benoemd als een van 56 prioriteitswijken (2003), de veertig aandachtswijken (2007) en de 37 pluswijken (2010). Deze wijken zijn aangevuld met de wijken die in de studie van Platform31 zijn betrokken. In Bijlage 1 is een overzicht gegeven van de verschillende wijken waar het in deze studie over gaat. Daarin is ook te zien dat er enige overlap is tussen de verschillende lijstjes.

Leefbaarometer

We analyseren de leefbaarheid en de ontwikkelingen daarin met behulp van de Leefbaarometer 2.0 (zie ook www.leefbaarometer.nl). De Leefbaarometer geeft informatie over de leefbaarheid in alle buurten en wijken in Nederland. Om leefbaarheid in beeld te brengen, wordt in de 2.0 versie gebruik gemaakt van honderd indicatoren, onderverdeeld in vijf dimensies. Deze honderd indicatoren zijn in de Leefbaarometer opgenomen omdat ze verklarend zijn voor verschillen in oordelen van bewoners over de leefbaarheid in hun wijk en voor verschillen in prijzen van woningen. De Leefbaarometer 2.0 bevat informatie over 2002, 2008, 2012 en 2014.

De dimensies die in de Leefbaarometer worden onderscheiden, zijn achteraf geconstrueerd door omgevingscondities samen te nemen die 'met elkaar te maken hebben'. De dimensies spelen bij de modelschatting van de Leefbaarometer geen rol. In de Leefbaarometer 1.0 waren er zes dimensies (bevolkingssamenstelling, sociale samenhang, woningvoorraad, veiligheid, publieke ruimte, voorzieningen). In de Leefbaarometer 2.0 zijn dat er vijf: woningen, bewoners, veiligheid, voorzieningen en fysieke omgeving. De opzet en opbouw van deze dimensies is anders – ondanks dat de namen soms overeenkomen – waardoor de dimensiescores niet vergelijkbaar zijn. De nieuwe categorisering die in de Leefbaarometer 2.0 wordt gebruikt, is voldoende onderscheidend om zeggingskracht te hebben en bevat voldoende indicatoren om te voorkomen dat meetfouten of incidentele ontwikkelingen het beeld overheersen en/of bepaalde indicatoren erg overheersen en stigmatiserend kunnen werken. De dimensies hebben de volgende indicatoren of soorten indicatoren.

- Woningen; de dominantie of het aandeel van een type woning (zoals twee onder een kap), bouwperiodes, woninggrootte en eigendomsverhouding.
- Bewoners; leeftijdsopbouw, etnische achtergrond, gezinssamenstelling, en ontwikkelingen daarvan.
- Veiligheid; berovingen, vernielingen, ordeverstoringen, inbraken en een samengestelde index met overlast.
- Voorzieningen; zeer veel voorzieningen; aantal binnen een straal (bv. scholen, cafés, winkels, bibliotheken), afstand tot voorziening (bv. oprit snelweg, station, ziekenhuis).
- Fysieke omgeving; o.a. ligging bij groot water, bebossing, ligging aan wegen en sporen, monumenten, hoogspanningsmasten.

Periode

We zijn voor deze verkenning vooral geïnteresseerd in de ontwikkelingen tussen 1-1-2008 en 1-1-2012 (de periode waarin veel werd geïnvesteerd in het kader van het aandachtswijkenbeleid en tussen 1-1-2012 en 1-1-2014 (waarin die investeringen voor een belangrijk deel werden teruggeschroefd). Voor zover relevant beschouwen we ook de eraan voorafgaande periode 2002-2008. Op dit moment (begin 2017) wordt er gewerkt aan een update van de Leefbaarometer voor het jaar 2016. Deze update zal in de zomer van 2017 gereed zijn voor publicatiedoeleinden. De data zijn thans nog niet beschikbaar.

Beschrijvende analyse

De methode stelt ons in staat om, conform de wens van Platform31, de leefbaarheidsontwikkeling in de wijken te beschrijven – in algemene zin en op de afzonderlijke dimensies. Voor het daadwerkelijk analyseren van verschillen en verklaren van ontwikkelingen zou nader onderzoek gevraagd zijn. Daarom is deze rapportage beschrijvend van aard.

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op de ontwikkelingen van de verschillende ‘groepen’ wijken zoals die in de verschillende lijstjes zijn opgenomen. Ook wordt verder gezocht binnen die groepen wijken of er clusters te onderscheiden die zich gunstig ontwikkelden of juist niet. Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 van die clusters in meer detail beschreven waar die verschillen dan mee te maken hadden. Op welke aspecten onderscheiden de wijken die het op eigen kracht lijken te redden van de wijken die (weer) afglijden? In hoofdstuk 4 worden conclusies getrokken.

2 De stand van de aandachtswijken

In dit hoofdstuk beschrijven we hoe de huidige leefbaarheid is en hoe ze zich ontwikkeld heeft in de verschillende aandachtswijken. Dat doen we aan de hand van cijfers uit de Leefbaarometer.¹

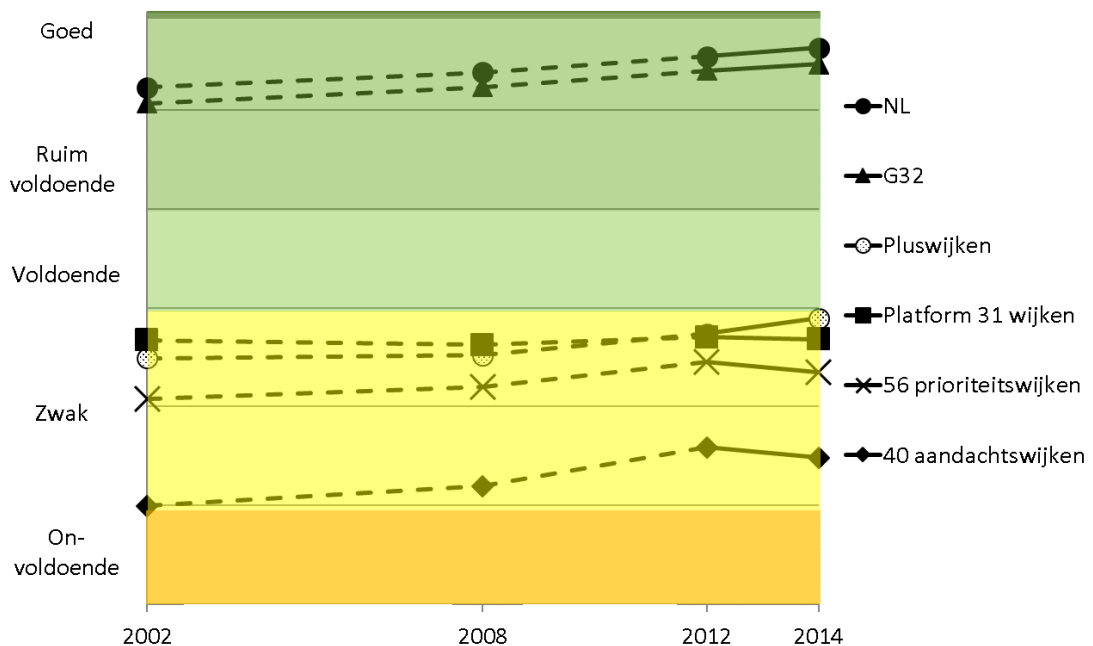
2.1 Leefbaarheid tussen 2002 en 2014

In dit hoofdstuk bespreken we de leefbaarheid in vier groepen aandachtswijken; de veertig Vogelaarwijken, de 40-pluswijken, de 56 prioriteitswijken en de Platform31-wijken. Met de Platform31-wijken worden de twaalf wijken aangeduid die zich hebben aangemeld voor het project dat Platform31 uitvoert i.s.m. de G32. In **Figuur** zien we de leefbaarheidsscore van de vier clusters tussen 2002 en 2014, en de leefbaarheidsscore van Nederland en van de G32-gemeenten.

Zoals zou mogen worden verwacht, scoren alle groepen aandachtswijken ‘zwak’ in **Figuur**. Binnen die verschillende groepen hebben de veertig aandachtswijken van Vogelaar de laagste leefbaarheidsscores. Tegelijkertijd hebben ze wel de grootste verbetering van de leefbaarheid laten zien – in het bijzonder in de periode 2008-2012.

Figuur 2.1 Stand en ontwikkeling Leefbaarometer van de aandachtswijken²

8

De leefbaarheid in Nederland als geheel wordt langzaam maar zeker steeds beter. Sinds het begin van de metingen met de Leefbaarometer is er sprake van een geleidelijk stijgende trend. Gemiddeld genomen kan de leefbaarheid in Nederland als ‘ruim voldoende’ worden getypeerd en is er sprake van een langjarig stijgende trend.

¹ Voor meer informatie over de Leefbaarometer zelf verwijzen we naar andere publicaties, te vinden op www.leefbaarometer.nl.

² De stippellijntjes geven weer dat voor de periode tussen 2002-2012 een ander model (Leefbaarometer 1.0) is gebruikt om de ontwikkeling te berekenen.

Hetzelfde zien we in de G32-gemeentes, alhoewel de trend daar lager ligt dan in Nederland. De leefbaarheid in 2014 in de Platform31-wijken kan gemiddeld als 'zwak' worden getypeerd, en deze is op hetzelfde niveau als in 2002. Er is tussen 2002 en 2012 een lichte stijging te zien, maar sinds 2012 is de leefbaarheid in deze wijken weer gedaald tot het niveau van 2002.

In de veertig aandachtswijken liet de leefbaarheid tot 2012 een stijgende trend zien – in het bijzonder in de periode 2008-2012. De laatste twee jaar is de leefbaarheid in die wijken gemiddeld echter weer iets verminderd. De leefbaarheidssituatie in de aandachtswijken is gemiddeld echter nog altijd beter dan in 2008.

De 40-pluswijken laten als enige van de groepen een stijging van de leefbaarheid zien in de periode 2012-2014. De stijging is zelfs iets steiler dan het landelijk gemiddelde. Dit is echter geen algemeen effect omdat het wordt veroorzaakt door slechts vier van de pluswijken. Omgekeerd geldt ook dat niet alle aandachtswijken een verslechtering laten zien in de periode 2012-2014. Wat dat betreft zijn de verschillen tussen wijken groot.

De 56 prioriteitswijken hebben tussen 2002 en 2008 een lichte verbetering van de leefbaarheidssituatie laten zien, maar tussen 2008 en 2014 maken deze wijken gemiddeld dezelfde ontwikkeling door als de Platform31-wijken; een stijging, gevolgd door een daling. De situatie in 2014 is wel beter dan die in 2008, maar de leefbaarheidssituatie is nog altijd 'zwak'.

2.2 Verschillen binnen de groepen wijken

In de lijst Vogelaarwijken zijn veertig wijken opgenomen. Deze vallen gezamenlijk in de klasse 'zwak' op de Leefbaarometer 2014, maar die score geldt dus niet voor elke van de veertig aandachtswijken. Sommigen scoren gemiddeld onvoldoende terwijl anderen zelfs een voldoende of een ruim voldoende halen. In **Tabel 2.1** wordt die verdeling van de wijken in de verschillende groepen getoond over de leefbaarheidsklassen. Daaruit blijkt duidelijk een grote diversiteit in alle groepen.

9

Tabel 2.1 aantal wijken in elke Leefbaarheidsklasse

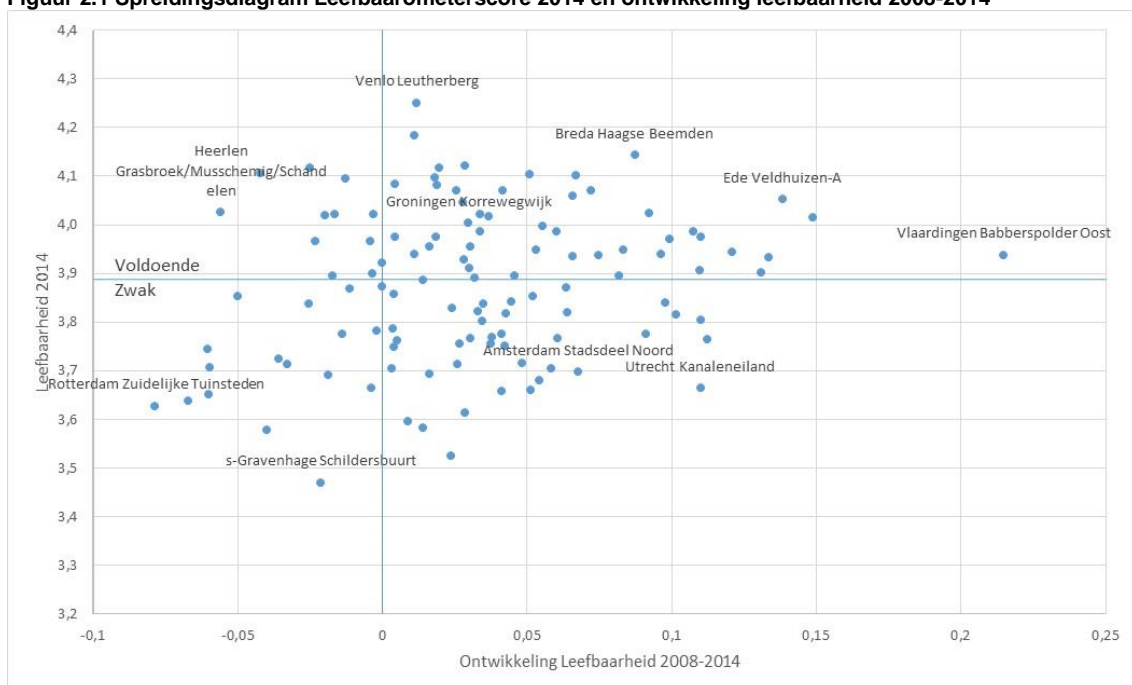
	Platform31-wijken	40 Vogelaar-wijken	40-plus-wijken	56 prioriteits-wijken
Zeer onvoldoende		0	1	0
Ruim onvoldoende		1	0	1
Onvoldoende	1	7	6	7
Zwak	5	20	15	18
Voldoende	3	10	6	12
Ruim voldoende	3	2	7	19
Goed		0	1	0
Zeer goed		0	0	0
Uitstekend		0	0	0

Van de twaalf Platform31-wijken hebben er zes een Leefbaarheidsklasse van 'zwak' of onvoldoende. De overige zes hebben een Leefbaarheidsklasse van 'voldoende' of hoger (ruim voldoende). Van de Vogelaarwijken vallen er 28 in de klasse 'zwak' of lager ((zeer of ruim) onvoldoende) en twaalf 'voldoende' of hoger. In de 40-pluswijken gaat het om 22 wijken met het predicaat 'zwak' of lager en

veertien wijken vallen in de klasse ‘voldoende’ of hoger. Hier zien we dat er een wijk in de klasse ‘zeer onvoldoende’ valt, het gaat hier om Venserpolder en Holendrecht-West in Amsterdam. Er heeft verder één wijk de leefbaarheidsklasse ‘goed’, namelijk Venlo-Oost. Bij de 56 prioriteitswijken vallen 26 wijken in de klasse ‘zwak’ of lager en 31 in de klasse ‘voldoende’ of hoger (er zijn 57 prioriteitswijken in de huidige wijkindeling). In deze groep zien we dat de meeste wijken in de klasse ‘voldoende’ of hoger vallen.

In **Figuur 2.1** is een spreidingsdiagram gemaakt van de Leefbaarometerscore in 2014 en de ontwikkeling van de leefbaarheid tussen 2008 en 2014. De horizontale lijn laat de grens zien tussen een zwakke en een voldoende leefbaarheid in 2014. De verticale lijn is getrokken op de nullijn van de ontwikkeling van de leefbaarheid; links van deze lijn zijn wijken die in de periode 2008-2014 achteruit zijn gegaan en de wijken rechts zijn vooruit gegaan.

Figuur 2.1 Spreidingsdiagram Leefbaarometerscore 2014 en ontwikkeling leefbaarheid 2008-2014

10

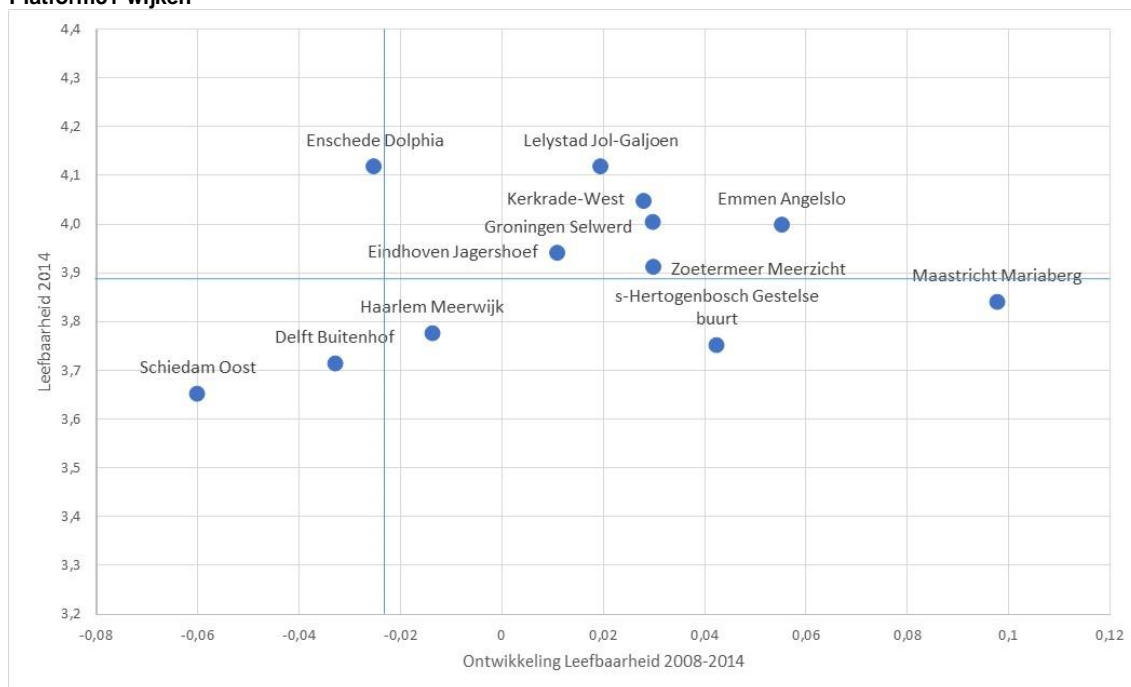
Aan de rechterzijde van het diagram is de wijk Babberspolder Oost te vinden; deze wijk is in de periode 2008-2014 zeer sterk vooruit gegaan, en heeft in 2014 een voldoende leefbaarheid. Aan de andere kant zien we de Rotterdamse Zuidelijke Tuinsteden en Grasbroek/Musschemig/Schandelen in Heerlen, die beide achteruit gingen in de periode 2008-2014. Grasbroek/ Musschemig/Schandelen gaat achteruit vanuit een goede positie, en deze ontwikkeling lijkt op de wijken die in ‘Vroegsignalering’³ zijn gesignaleerd. Vroegsignalering is een project waarbij met de Leefbaarometer en aanvullende indicatoren wordt bekeken of wijken vroege signalen vertonen, dat zij op het punt staan versneld af te glijden. Het gaat om wijken die nog wel voldoende leefbaarheid hebben, dus op het oog gaat het goed in deze wijken. Dit terwijl de wijk Zuidelijke Tuinsteden er slecht voorstond en de afgelopen jaren nog verder is afgezak. Onder de aandachtswijken zijn ook wijken die er in 2014 een zwakke leefbaarheid

³ Zie: omslagpunten in de ontwikkeling van wijken en vroegsignalering.

hebben maar die de afgelopen jaren wel vooruit zijn gegaan, zoals Stadsdeel Noord in Amsterdam en Kanaleneiland in Utrecht.

In **Figuur 2.2** zien we hetzelfde diagram voor de twaalf Platform31-wijken. Hierin springt Maastricht Mariaberg eruit qua ontwikkeling in recente jaren, terwijl Schiedam Oost een relatief slechte positie heeft ten opzichte van de andere wijken, en een negatieve ontwikkeling heeft gemaakt sinds 2008.

Figuur 2.2 Spreidingsdiagram Leefbaarometerscore 2014 en ontwikkeling 2008-2014 van de twaalf Platform31-wijken

11

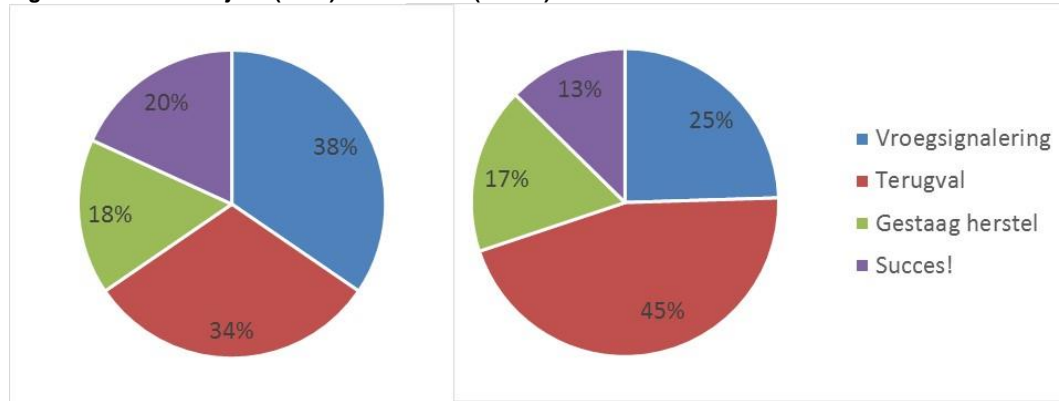
2.3 Typen wijken naar leefbaarheid en ontwikkeling

De groepen wijken die op verschillende tijdstippen en op basis van verschillende criteria vanuit het beleid zijn geïdentificeerd, zijn niet gelijk in hun problematiek of in hun ontwikkeling. Om tot meer eenduidige groepen te komen, hebben we de wijken die in een of meer van de lijstjes voorkwamen, geclusterd op basis van de leefbaarheidsscores die ze hadden in 2008 en 2014 en op basis van de ontwikkeling die ze hebben doorgemaakt in de periodes 2008-2012 en 2012-2014. Er komen dan vier clusters naar voren:

- Cluster 1: **vroeagsignalering** – de leefbaarheid van de wijken in dit cluster is gemiddeld nog ruim voldoende, maar de ontwikkeling blijft achter bij de landelijke ontwikkeling en er is een kans op verder afglijden in de toekomst.
- Cluster 4: **succes!** – in 2008 was de leefbaarheid van de wijken in dit cluster gemiddeld nog zwak, in 2014 al bijna ruim voldoende.
- Cluster 2: **terugval** – de wijken in dit cluster hebben gemiddeld een zwakke leefbaarheid, en na 2012 is er, na een eerdere verbetering, sprake van een flinke achteruitgang.
- Cluster 3: **gestaag herstel** – de wijken in dit cluster hebben een onvoldoende tot matige leefbaarheid, maar laten tegelijkertijd wel een gestage verbetering zien.

In **Figuur 2.3** zien we het aandeel wijken van de aandachtswijken in deze studie, die behoren tot elk cluster, en het aantal inwoners per cluster.

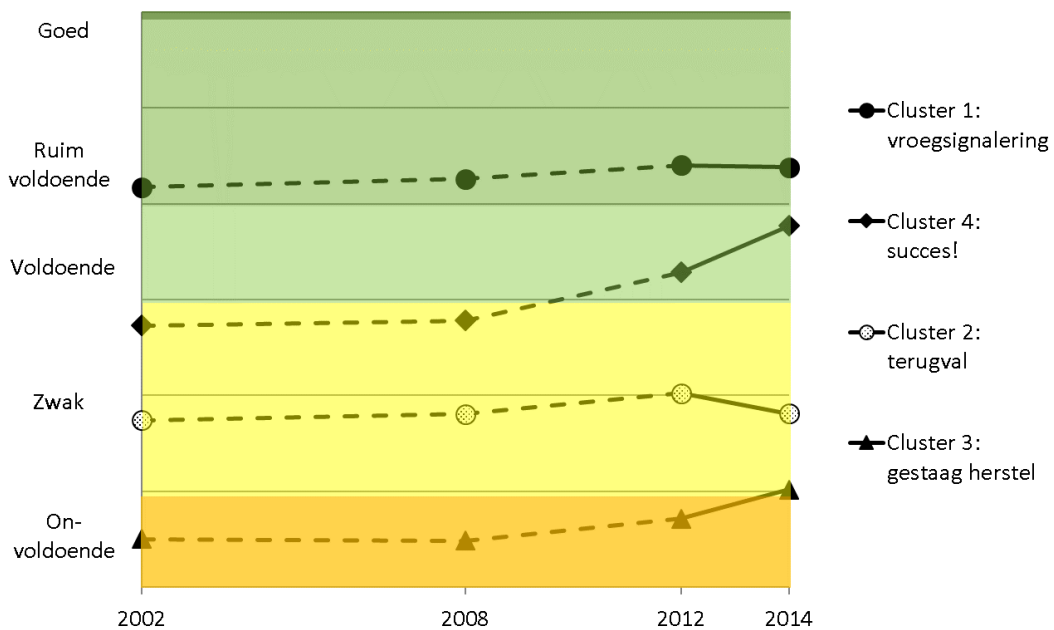
Figuur 2.3 aandeel wijken (links) en inwoners (rechts) in ieder cluster

In **Figuur 2.4** is de gemiddelde ontwikkeling van deze verschillende typen wijken getoond.

Figuur 2.4 Aandachtswijken ingedeeld; Leefbaarheidsscore 'zwak' en lager en "voldoende" en hoger in 2014 en gemiddelde alle buurten⁴

12

De positie van de Platform31-wijken in deze typering is weergegeven in **Tabel 2.2**. Zes wijken vallen in het cluster '(potentiele) vroegsignalering'. Vier wijken vallen in het cluster 'terugval' en twee wijken behoren tot cluster 3: gestaag herstel. Geen van de Platform31-wijken behoren tot het succes-cluster.

⁴ De stippelijntjes geven weer dat voor de periode tussen 2002-2012 een ander model (Leefbaarometer 1.0) is gebruikt om de ontwikkeling te berekenen.

Tabel 2.2 Platform31-wijken, naar cluster

Potentiële vroegsignalering		Terugval		Gestaag herstel	
Eindhoven	Jagershoef	Delft	Buitenhof	's -Hertogenbosch	Gestelse buurt
Emmen	Angelslo	Groningen	Selwerd	Maastricht	Mariaberg
Enschede	Dolphia	Haarlem	Meerwijk		
Kerkrade	West	Schiedam	Oost		
Lelystad	Jol/Galjoen				
Zoetermeer	Meerzicht				

3 Wat maakt het verschil?

In het vorige hoofdstuk zijn 4 clusters van wijken onderscheiden, die een afzonderlijke ontwikkeling laten zien. Dit hoofdstuk gaat dieper in op de verschillende clusters, onder andere door naar de onderliggende dimensies uit de Leefbaarometer te kijken.

Wat maakt dat het in sommige wijken (vooralsnog) blijvend goed gaat terwijl anderen terugvallen? We verkennen in dit hoofdstuk de verschillen tussen die groepen wijken. In het kader van deze verkenning beperken we ons tot de indicatoren die in de Leefbaarometer zijn opgenomen. Daarmee is zeker niet het laatste woord gezegd, maar het geeft mogelijk wel enige richting bij het zoeken naar de aanknopingspunten om de gunstige ontwikkelingen te versterken en de minder gunstige te keren. Om daadwerkelijk verklaringen te vinden, is een uitvoerige analyse nodig van wat er gebeurt en wat er gebeurd is in de wijken. Welke inspanningen worden gepleegd, waar laat men steken vallen, en waar wordt juist sterk op ingezet?

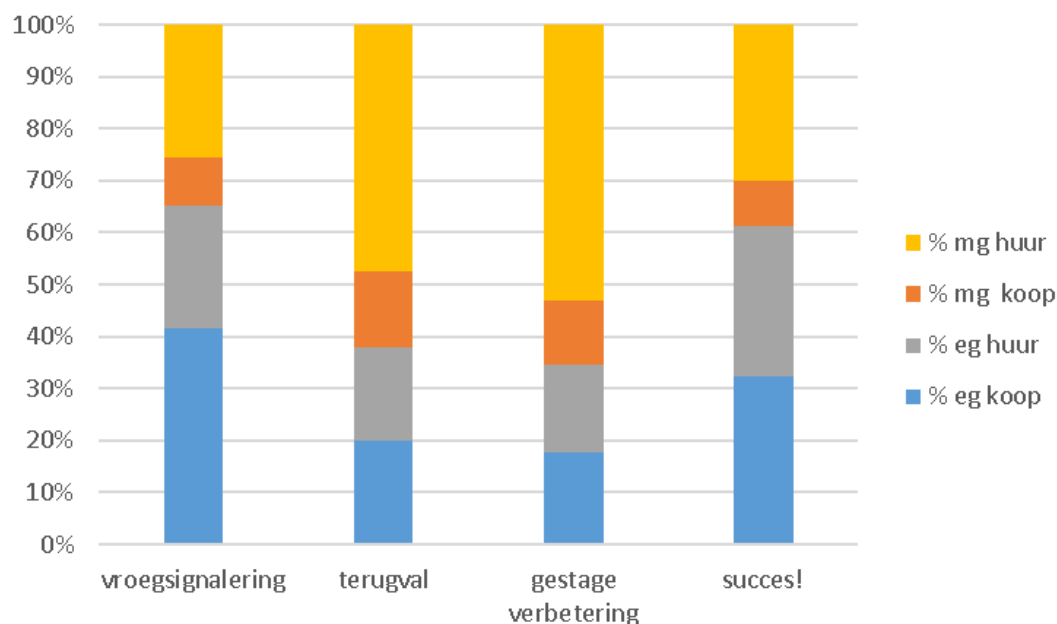
3.1 Vroegsignalering

De wijken in het cluster vroegsignalering zijn vooral wijken waar nog niet (of niet meer) veel aan de hand is qua leefbaarheidsproblematiek. Het zijn niet de wijken die een 'onvoldoende' scoren op de Leefbaarometer, maar het zijn wel wijken waarin delen nét een voldoende scoren of een score 'matig' hebben. Het zijn wijken met een relatief groot aandeel eengezinswoningen (figuur 3.1).

14

De woningen in de wijken die tot dit cluster behoren, stammen wat vaker dan in de andere clusters uit de periode 1970-1980. Een deel van de wijken in dit cluster valt dan ook onder het type 'bloemkoolwijk'. Voorbeelden van wijken in dit cluster zijn Breda-Oost, Eindhoven Woensel-zuid en Jagershoef, Meezenbroek in Heerlen en wijken in *new towns* als Lelystad en Zoetermeer. De meeste wijken die voor vroegsignalering in aanmerking komen, komen niet voor in de gebruikelijke wijkenlijstjes. Het cluster dat hier is gevonden, betreft dan ook slechts een deel van alle 'vroegsignaleringswijken'. Dat wil zeggen; in Nederland zijn er meer vroegsignaleringswijken, die tot op heden niet als aandachtswijk zijn aangewezen. De meest vroegsignaleringswijken vallen buiten de scope van deze studie, behalve de wijken die tevens aandachtswijk zijn.

Figuur 3.1 Verdeling woningtypen per cluster

De belangrijkste reden waarom dit type wijken risico lopen, is de combinatie van een verouderde, minder courante woningvoorraad, een vrij sterke vergrijzing van de bevolking (waardoor er op termijn een toenemend vrijkomend aanbod ontstaat) en de nabijheid van wijken met grotere problematiek. Door deze combinatie van factoren lopen deze wijken het risico om het slachtoffer te worden van het zogenaamde 'waterbedeffect'. De selectieve migratie die dat met zich meebrengt kan vervolgens weer zorgen voor een versnelde neergaande ontwikkeling.⁵

15

Het is zeker niet zo dat al deze wijken per definitie grote risico's lopen op afglijden. Daarvoor zijn de verschillen tussen de wijken te groot, evenals de verschillen in lokale context. Een nadere analyse van wat er in de wijken en de steden waarin ze liggen aan de hand is, wat mogelijkheden zijn voor upgrade van de woningvoorraad en welke risico's er zijn voor wat het ontstaan van een selectieve migratiestroom, is nodig om daar meer duidelijkheid in te krijgen.⁶

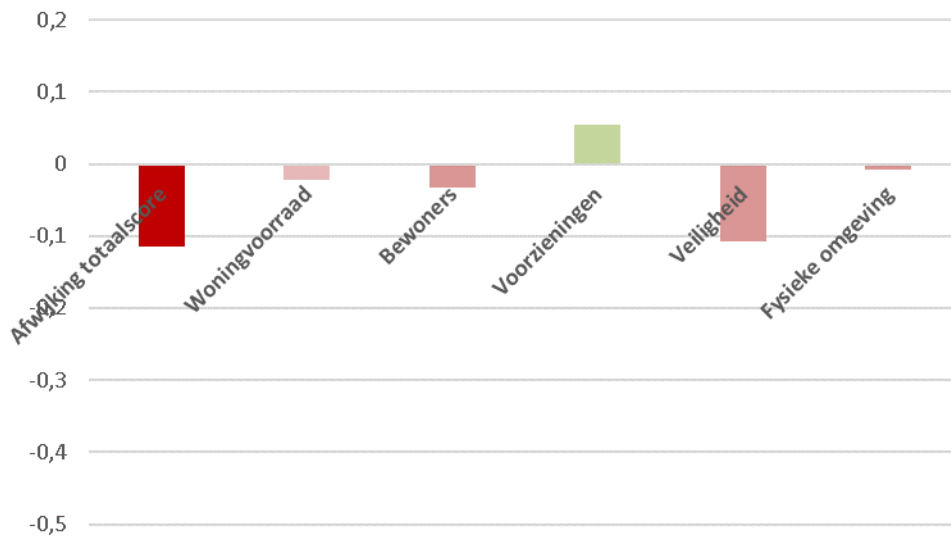
Leefbaarheidsscore uitgesplitst

In figuur 3.2 zien we van het vroegsignaleringscluster, in hoeverre de dimensiescores in 2014 afwijken van het Nederlandse gemiddelde. Dit cluster heeft een lagere leefbaarheid dan gemiddeld in Nederland. Vooral veiligheid scoort lager dan gemiddeld, voorzieningen beter dan gemiddeld. Die voorzieningen zijn sinds 2012 wel minder goed geworden, dus deze wijken verliezen een deel van hun *saving grace*. Tezelfdertijd is de dimensie woningvoorraad verbeterd, en die zit in 2014 bijna op het landelijk gemiddelde niveau.

⁵ Zie voor een uitgebreide analyse en beschrijving van de mechanismen die hieraan ten grondslag kunnen liggen: Leidelmeijer, K., G. Marlet, e.a. (2011) Omslagpunten in de ontwikkeling van wijken: leefbaarheid en selectieve migratie.

⁶ Zie ook Leidelmeijer, K., G. Marlet e.a. (2014). Vroegsignalering leefbaarheid en <http://www.leefbaarometer.nl/page/vroegsignalering>

Figuur 3.2 Dimensiescores 2014 van het cluster 'vroegsignalering'

3.2 Terugval

16

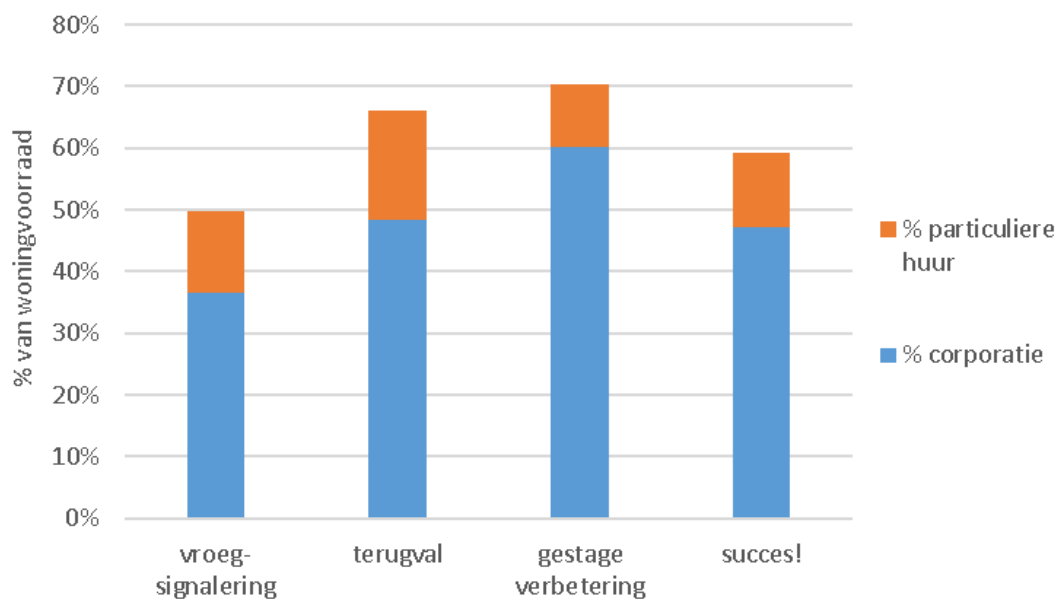
Bij een deel van de aandachtswijken die in de periode tot 2008 een verbetering van de leefbaarheid lieten zien, is na 2012 de leefbaarheid weer verslechterd. Dit werd ook al geconstateerd en getoond in de outcomemonitor wijkenbeleid.⁷ Tot dit cluster behoort ongeveer een derde van de wijken die in de analyse zijn betrokken. Het is daarmee het grootste cluster van de vier. Gemeten naar het aantal inwoners, gaat het hier om bijna de helft van de mensen die in een (voormalige) aandachtswijk woonden. Het betreft dus ook relatief grote wijken.

De wijken die een terugval doormaken zijn wijken die over het algemeen een groot aandeel meergezinswoningen hebben en waarbij een relatief groot aandeel particuliere huurwoningen opvalt (figuur 3.3).

⁷ Leidelmeijer e.a. (2015). Outcomemonitor wijkenaanpak 2015.

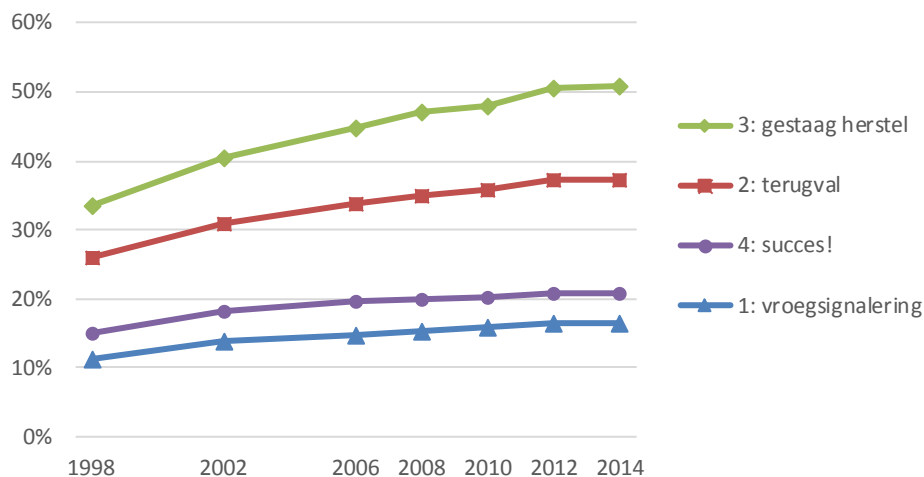
Figuur 3.3 Samenstelling woningvoorraad naar type verhuurder

Het aandeel bewoners met een migratieachtergrond ligt in deze wijken gemiddeld lager dan in de wijken waar een gestage verbetering te zien is (figuur 3.4). Dit aandeel is in de periode 2012-2014 ook niet verder toegenomen in dit cluster. Het aandeel bewoners met een Marokkaanse achtergrond is er relatief groot.

17

Figuur 3.4 Ontwikkeling aandeel bewoners met een migratie-achtergrond uit landen die voorheen als niet-westers werden aangeduid

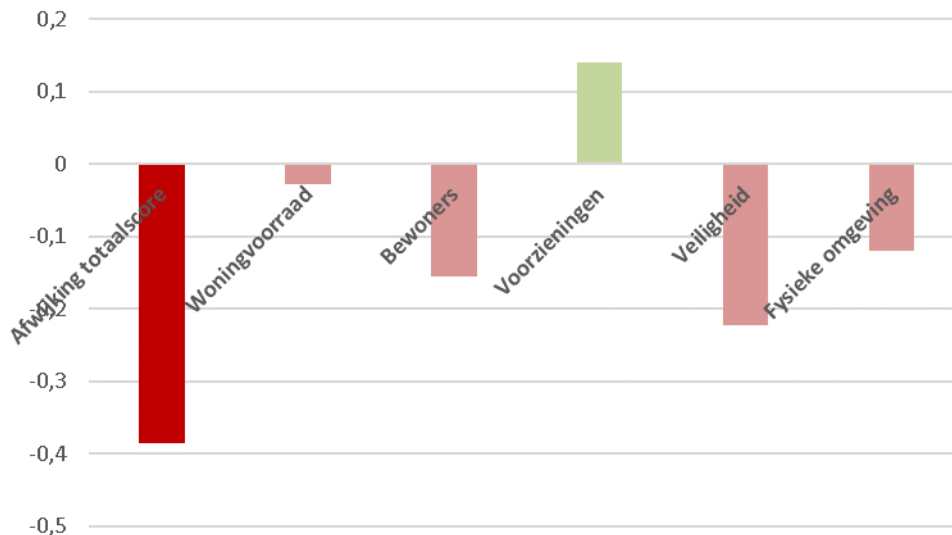
Voorbeelden van wijken waar een terugval in de ontwikkeling van de leefbaarheid te zien is geweest, zijn Amsterdam Nieuw-West, Deventer Rivierenwijk, Groningen De Hoogte, Utrecht Overvecht en de Zuidelijke tuinsteden in Rotterdam. In dit cluster zitten veel wijken in de grotere steden die tot de veertig aandachtswijken behoorden. Toch is dit cluster daar niet geheel aan voorbehouden. Zo zijn er ook wijken in kleinere plaatsen die in dit cluster terecht komen doordat de ontwikkeling van de leefbaarheid een

terugval laat zien. Voorbeelden zijn Hoogezand-Zuid in Hoogezand-Sappemeer, wijk 10 in Venray en Meerwijk in Haarlem.

Leefbaarheidsscore uitgesplitst

In het 'terugvalcluster' zijn de dimensies bewoners, veiligheid en fysieke omgeving slechter dan gemiddeld in Nederland, terwijl de voorzieningen een stuk beter zijn dan gemiddeld (figuur 3.5).

Figuur 3.5 Dimensiescores 2014 van het cluster 'terugval'

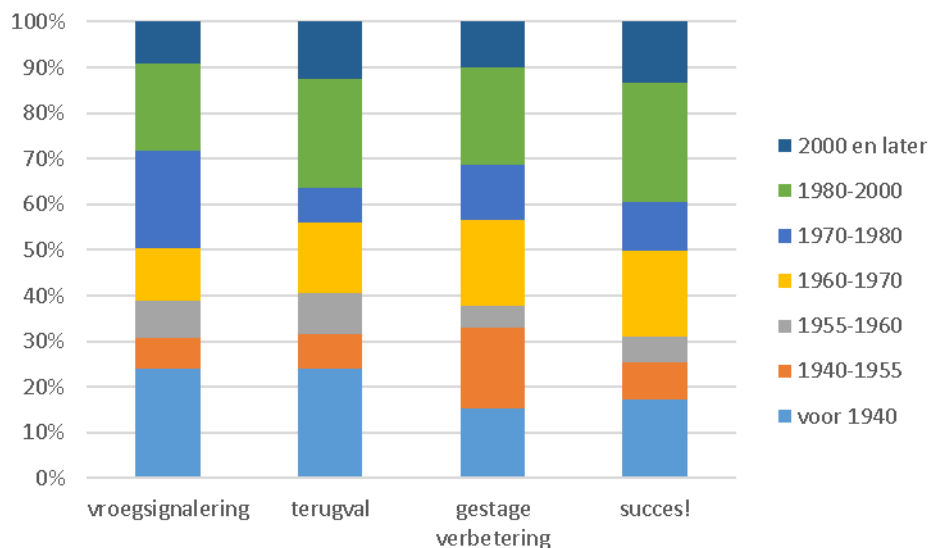
18

3.3 Gestage verbetering

De wijken in dit cluster hebben gemiddeld genomen de grootste leefbaarheidsproblemen, maar – anders dan de wijken in het cluster 'terugval' – is er in deze wijken wel sprake geweest van een doorgaande verbetering van de leefbaarheid na 2012. Voor een deel gaat het in dit cluster ook om klassieke aandachtswijken. Voorbeelden daarvan zijn: Amsterdam Noord en Zuidoost, Alkmaar Overdie, Utrecht Zuidwest (waaronder Kanaleneiland), Arnhem Malburgen, Schiedam Nieuwland en Den Haag Moerwijk en Transvaal. Maar ook een aantal van de aandachtswijken die niet tot de oorspronkelijke veertig krachtwijken behoorden, maar die als 'pluswijken' zijn toegevoegd, laten een doorgaande verbetering van de leefbaarheid zien. Voorbeelden zijn Den Bosch Noord, de Boerhaavewijk in Haarlem, het Merenwijkdistrict in Leiden en Kort Haarlem in Gouda.

De wijken in dit cluster hebben gemiddeld genomen een zeer groot aandeel corporatiebezit, dat voornamelijk bestaat uit meergezinswoningen. Een relatief groot deel van de woningvoorraad bestaat uit woningen uit de periode net na de oorlog (tot 1955) zoals kan worden gezien in figuur 3.6.

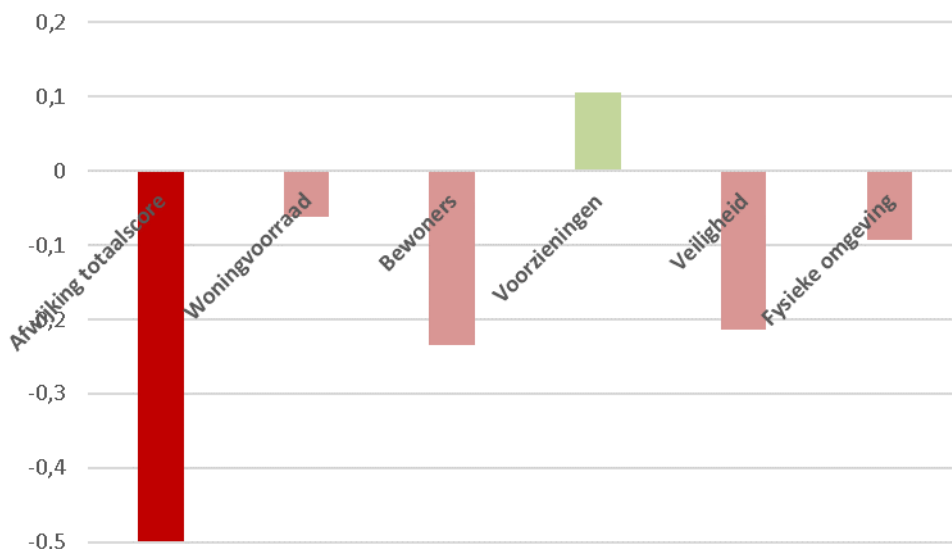
Figuur 3.6 Woningvoorraad naar bouwperiode, naar cluster

Leefbaarheidsscore uitgesplitst

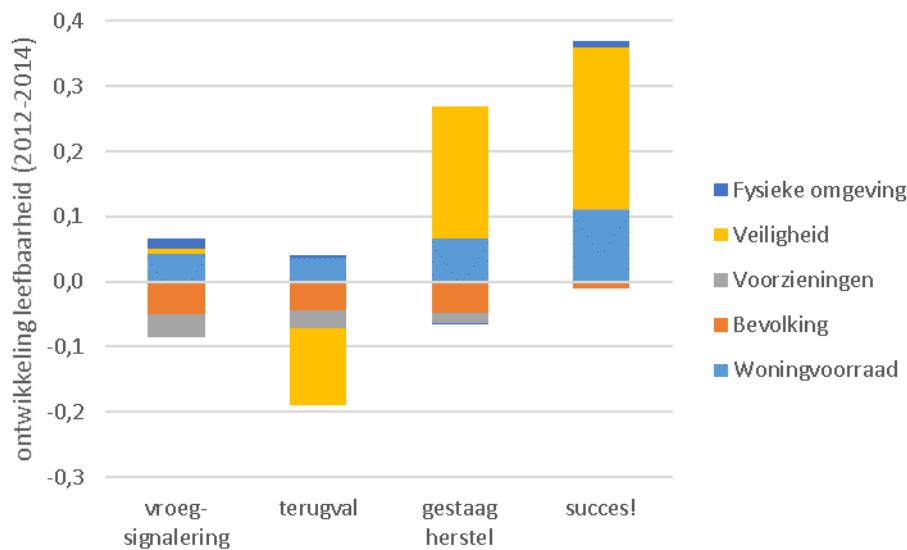
In figuur 3.7 zien we dat het ‘gestage verbetering’ cluster min of meer hetzelfde patroon heeft op de dimensies van de Leefbaarometer als het terugvalcluster. In dit cluster met gemiddeld de laagste leefbaarheidsscore is het vooral de dimensie bewoners die nog sterker negatief afwijkt van het Nederlandse gemiddelde. Het cluster voorzieningen is wel beter dan het Nederlands gemiddelde, maar niet in dezelfde mate als in het cluster ‘terugval’.

Figuur 3.7 Dimensiescores 2014 van het cluster ‘gestage verbetering’

Wat het verschil maakt tussen de wijken in het cluster waar de verbetering doorzet en de wijken die een terugval hebben gehad, kan worden gezien in figuur 3.8. De figuur toont welke bijdrage de verschillende dimensies uit de Leefbaarometer hebben geleverd aan de ontwikkeling van de leefbaarheid tussen 2012 en 2014. Hier kan dus uit worden afgeleid wat voor het verschil heeft gezorgd tussen de twee clusters.

Figuur 3.8 Ontwikkeling van de leefbaarheid (2012-2014) per dimensie, naar cluster

Het meest in het oog springende verschil tussen beide heeft te maken met de ontwikkeling van de veiligheid. Waar de veiligheid en overlast in het cluster met de gestage verbetering, duidelijk verbeterd (gele balk heeft een positieve score), is die in de wijken met een terugval juist verslechterd (gele balk onder de nullijn). Nadere analyse geeft aan dat dit in het bijzonder gaat om 'overlast'. Daarnaast is ook te zien dat de woningvoorraad in de wijken met een gestaag herstel gemiddeld wat meer is verbeterd dan in de wijken met een terugval.

20

3.4 Succes!

Een beperkt aantal wijken heeft een flinke verbetering van de leefbaarheid doorgemaakt. Tussen 2008 en 2014 is de gemiddelde score veranderd van 'zwak' tot bijna 'ruim voldoende'. Een kleine 20 procent van de wijken die in de analyse zijn meegenomen, komt in dit cluster terecht. Gemeten naar het aantal inwoners gaat het om 12 procent van de bewoners van een van de (voormalige) aandachtswijken. Het gaat daarmee dus om relatief kleine wijken. In dit cluster zitten geen Platform31-wijken.

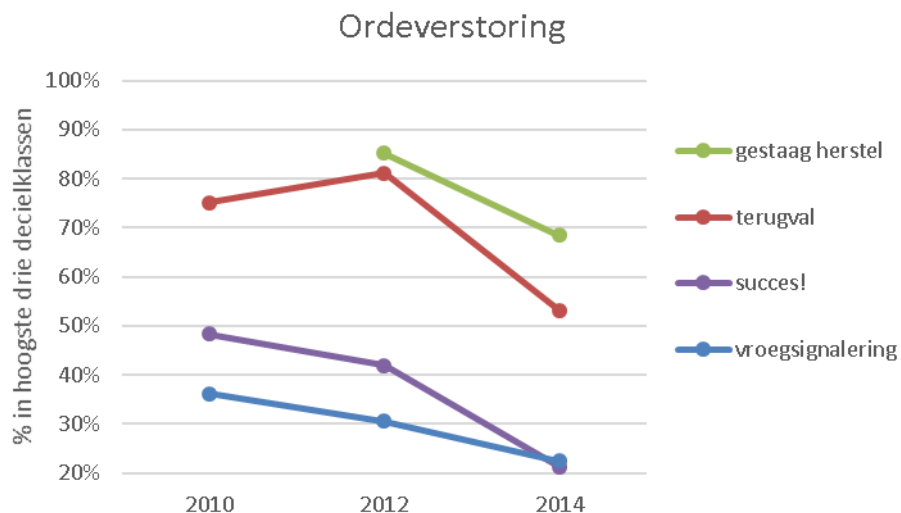
Voorbeelden van wijken in dit cluster zijn Klarendal en Presikhaaf in Arnhem, Breda Noordwest, Maastricht Buitenwijk, Zwolle Diezerpoort en Helmond-West. Een aantal van de wijken in dit cluster heeft tussen 2012 en 2014 geen positieve ontwikkeling doorgemaakt, maar hoort hier toch in thuis vanwege de bijzonder positieve ontwikkeling in de periode ervoor. Een voorbeeld daarvan is de wijk Kruiskamp in Amersfoort. Deze wijk werd ook al vóór het beëindigen van het krachtwijkenbeleid door BZK benoemd als 'aandachtswijk af'.

In figuur 3.8 kan worden gezien wat er in het bijzonder goed is gegaan in de succeswijken. Allereerst is de veiligheid er sterk verbeterd. Dat is en blijft een van de meeste onderscheidende factoren tussen wijken waar het goed gaat en wijken waar het slecht gaat. De overlast is in deze wijken sterk verminderd en het niveau van vernielingen en ordeverstoringen (figuur 3.9) ligt in deze wijken op een vergelijkbaar niveau als in wijken die al een 'ruim voldoende' scoren.

Maar ook de woningvoorraad heeft in deze wijken de meest positieve verandering ondergaan. De wijken in dit cluster hebben een relatief jonge woningvoorraad (figuur 3.6) – al dan niet na

herstructurering. We zien in dit type wijken ook de kleinste verslechtering van de score op de dimensie 'bewoners' van de onderscheiden typen wijken (figuur 3.8).

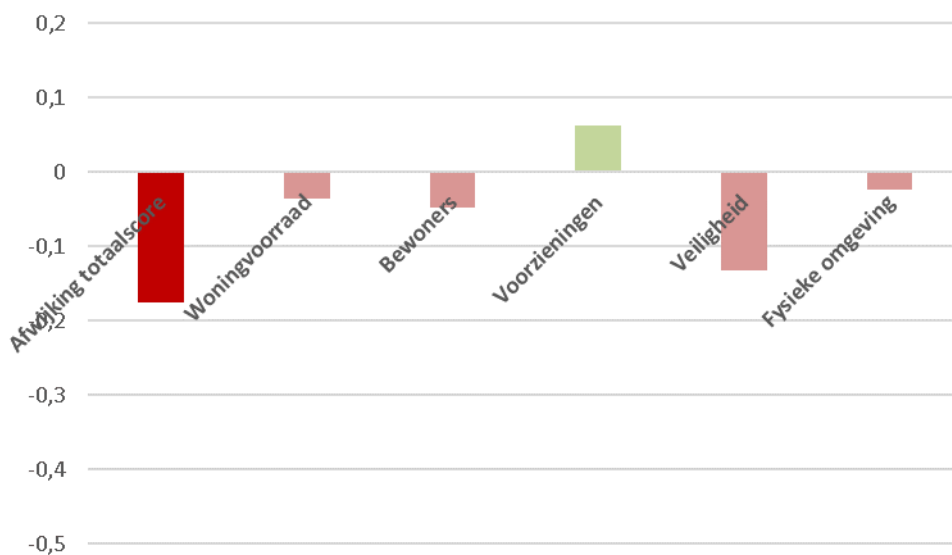
Figuur 3.9 Ontwikkeling van (aangiften van) ordeverstoringen, naar cluster

Leefbaarheidsscore uitgesplitst

Het succes-cluster heeft nog altijd een zwakkere leefbaarheid dan gemiddeld in Nederland, maar we zien dat de verschillen vrij klein zijn (figuur 3.10). Alleen de dimensie veiligheid laat – ondanks de verbetering – nog een relatief grote afwijking zien ten opzichte van Nederland.

Figuur 3.10 Dimensiescores 2014 van het succes!-cluster

4 Conclusies

In dit onderzoek hebben we de ontwikkeling van de leefbaarheid in de voormalige aandachtswijken beschreven. Hiervoor is gebruik gemaakt van de Leefbaarometer. Wat is de rode lijn?

Als gezegd, de gehanteerde methode is beschrijvend van aard en niet verklarend. We kunnen een vijftal conclusies trekken over de leefbaarheid(sontwikkeling) in de voormalige aandachtswijken.

Verbetering op de meeste plekken

Veel van de aandachtswijken hebben sinds het begin van deze eeuw een positieve ontwikkeling doorgemaakt. Daardoor is voor veel van deze wijken niet alleen de leefbaarheid in de wijken zelf verbeterd, maar is ook de achterstand ten opzichte van de rest van het land niet verder toegenomen.

Gunstige ontwikkeling tijdens het wijkenbeleid...

De gunstigste ontwikkeling in de aandachtswijken vond plaats in de periode 2008-2012 – de periode waarin het wijkenbeleid z'n hoogtijdagen kende. In die periode is massaal – niet alleen vanuit het Rijk, maar ook vanuit gemeenten en corporaties – de aandacht op en investeringen in de wijken gericht met uiteenlopende 'actieplannen'. De verbeteringen in de wijken – voor zover ze doortellen in de Leefbaarometer – hadden in het bijzonder te maken met de woningvoorraad (samenhangend met herstructurering) en met vermindering van onveiligheid en overlast. Daardoor is de leefbaarheid in deze wijken toch gestaag verbeterd.

22

... maar onzeker of dit komt door wijkenbeleid of door andere ontwikkelingen

Het is verleidelijk te concluderen dat een deel van die gunstige ontwikkeling in de periode 2008-2012 aan het beleid kan worden toegeschreven. Eerdere beleidsevaluaties⁸ bieden daar ook wel ondersteuning voor. Dat betreft in het bijzonder de gunstige bijdrage van 'grootschalige, langdurige herstructurering' die gunstig is voor veiligheid en tevredenheid (SCP, 2013). Wat die mogelijke beleidsinvloed ook ondersteunt, is dat een flink deel van de aandachtswijken de positieve ontwikkeling na 2012 – het moment waarna de grote impuls aan het wijkenbeleid weer verdween - niet heeft kunnen volhouden. Zekerheden voor wat betreft de oorzaken van die ontwikkelingen zijn er echter niet. Feit is wel dat voor bijna de helft van de bewoners van de (voormalige) aandachtswijken de verbetering inmiddels weer verleden tijd is. Deze wijken hebben een verbetering laten zien tot 2012, maar zijn daarna weer langzaam af aan het glijden naar een zwakke(re) of onvoldoende leefbaarheid.

Overlast en criminaliteit ontwikkelen zich negatief

Wat in deze wijken die een terugval vertonen vooral niet goed lijkt te gaan, is de ontwikkeling van overlast en criminaliteit. Maar ook op andere dimensies (in het bijzonder die van de woningvoorraad) is er sprake van een minder gunstige ontwikkeling dan in de succeswijken en in de wijken waar nog een gestage verbetering zichtbaar is. In de vroeg-signalering zagen we in de periode 2012-2014 een constante score op de dimensie veiligheid. Mochten deze wijken het kantelpunt bereiken, dan ligt het voor de hand dat veiligheid verslechtert, net als in de wijken die de afgelopen jaren achteruit zijn gegaan. Het lijkt relevant om verder te verkennen wat daar de achtergronden van zijn. Daarvoor zal in de wijken zelf moeten worden nagegaan wat er gebeurt, waar inzet op wordt gepleegd en wat er anders

---

⁸ Zie bijvoorbeeld SCP (2013) 'Werk aan de wijk'.

gaat dan een aantal jaar geleden. Dit kan niet met de Leefbaarometer, want daarvoor is het een te generiek instrument.

Groep (voormalige) aandachtswijken richting voldoende

Wat positief is om te constateren, is dat er een groep (voormalige) aandachtswijken is waar de ontwikkeling van de leefbaarheid dermate gunstig is geweest (en nog steeds lijkt te zijn) dat de leefbaarheid er inmiddels bijna ruim voldoende is. Deze wijken hebben het grootste aandeel recent gebouwde woningen. Maar daarnaast is het niveau van veiligheid in deze wijken op een dusdanig niveau terecht gekomen dat dit geen belemmering meer vormt voor de instroom van mensen die wat te kiezen hebben. Het is een dergelijke instroom die eraan bijdraagt dat aandachtswijken steeds meer 'gewone' wijken worden die het ook op eigen kracht kunnen redden in plaats van wijken waar alleen mensen terechtkomen die niets te kiezen hebben. Voor wijken waar dat nog niet vanzelf gaat, is er nog het nodige te doen om dat punt te bereiken.

Bijlage: Indeling voormalige aandachtswijken

Gemeente	Wijk(en)	56 prioriteits- wijken	40 aandachts- wijken	40- pluswijken	Platform31- wijken
Alkmaar	Overdie/Schermereiland	■			
	Overdie		■		
Almelo	Almelo Zuidwest (Ossenkoppelerhoek/Kerkelanden)	■			
	Ossenkoppelerhoek			■	
Almere	Staatsliedenwijk			■	
	Kruidenwijk			■	
	Stadscentrum			■	
Amersfoort	De Kruiskamp/de Koppel	■			
	De Kruiskamp		■		
	Randenbroek/Schuilenburg	■			
	Liendert			■	
Amsterdam	Westelijke Tuinsteden	■			
	Zuidoost	■			
	Noord (De Banne/Nieuwendam Noord)	■	■		
	Bos en Lommer		■		
	Nieuw-West		■		
	Bijlmer		■		
	Amsterdam-Oost		■		
	Holendrecht-West			■	
	Venserpolder			■	
Arnhem	Presikhaaf	■	■		
	Arnhemse Broek		■		
	Klarendal		■		
	Malburgen	■			
	Malburgen-Immerloo		■		
Bergen op Zoom			■		
Breda	Breda Noord-Oost (Hoge Vlucht/Doornbos-Linie)	■			
	De Heuvel				
	Haagse Beemden			■	
Capelle aan de IJssel	De Hoeken			■	
	De Hoven/Wiekslag			■	
Culemborg	Terweijde			■	

Gemeente	Wijk(en)	56 prioriteits- wijken	40 aandachts- wijken	40- pluswijken	Platform31- wijken
Delft	Buitenhof				
Delfzijl	Delfzijl Noord				
Den Bosch	Boschveld				
	Barten				
	Hambaken				
Den Bosch	Gestelse Buurt				
Den Haag	Zuidwest				
	Transvaal				
	Stationsbuurt				
	Schilderswijk				
	Duindorp				
	Laakkwartier/Spoorwijk				
	Rustenburg/Oostbroek				
Deventer	Rivierenwijk				
	Keizerslanden				
Dordrecht	Dordrecht West				
	Wielwijk/Crabbehof				
Ede	Veldhuizen-A				
Eindhoven	Woensel Zuid				
	Woensel-West (ofwel Groenewoud)				
	Tongelre				
	Doornakkers				
	Bennekel				
	Jagershoef				
Emmen	Emmen Revisited (Angelslo, Bargeres, Emmerhout)				
	Emmermeer				
	Angelslo				
Enschede	Wesselerbrink				
	Wesselerbrink-Noord				
	De Velve Lindenhof				
	Dolphia				
Groningen	Vinkhuizen				
	Lewenborg				
	Korrewegwijk (ofwel Oud-Noord)				
	De Hoogte				
	Selwerd				
Gouda	Gouda Oost				
Haarlem	Delftwijk				
	Europawijk Zuid				
	Boerhaavewijk				

Gemeente	Wijk(en)	56 prioriteits- wijken	40 aandachts- wijken	40- pluswijken	Platform31- wijken
	Zomerzone Meerwijk				
Heerlen	Heerlen Stad Oost Grasbroek/Musschemig/Schandelen Meezenbroek				
Heerlen	Passart				
Helmond	Binnenstad-Oost Helmond-West				
Hengelo (Ov)	Berflo Es				
Hoogezand- Sappemeer	Gorecht-West				
Ijsselstein	Ijsselveld-oost				
Kerkrade	Kerkrade West				
Leerdam	Leerdam West ten Noorden v/d Tiendweg				
Leeuwarden	Achter de Hove - Vegelin Vrijheidswijk Heechterp-Schieringen				
Leiden	Leiden Noord Leiden Zuid-West Slaaghwijk				
Leidschendam- Voorburg	De Prinsenhof				
Lelystad	Zuiderzee/Atol Boswijk-Zuid Jol/Galjoen				
Maastricht	Maastricht Noordwest Noordoost Mariaberg				
Nijmegen	Willemskwartier Hatert				
Roermond	Donderberg				
Roosendaal	Kalsdonk				
Rotterdam	Zuidelijke Tuinsteden (Pendrecht, Zuidwijk, Lombardijen) Zuidelijke Tuinsteden (Pendrecht en Zuidwijk) Oud Zuid Crooswijk Noord Rotterdam-West Hoogvliet				

Gemeente	Wijk(en)	56 prioriteits- wijken	40 aandachts- wijken	40- pluswijken	Platform31- wijken
	Oude Westen Oude Noorden Vreewijk Bergpolder Overschie				
Schiedam	Nieuwland/Groenoord				
	Nieuwland				
Schiedam	Oost				
Sittard-Geleen	Lindenheuvel				
	Thienbunder, Achtbunder en Sanderbou				
Tilburg	Oud Zuid				
	Nieuw Noord				
	Kruidenbuurt				
Utrecht	Overvecht Zuid				
	Overvecht				
	Kanaleneiland Noord				
	Kanaleneiland				
	Hoograven				
	Zuilen/Ondiep				
	Ondiep				
	Zuilen-Oost				
Veenendaal	JES (Jan-Roeckplantsoen, Engelenbuurt-Noord en Schrijversplantsoen)				
Venlo	Q4				
	Leutherberg				
	Vogelhut				
Venray	Brukske				
Vlaardingen	Babberspolder Oost				
Zaanstad	Zaandam Zuidoost				
	Poelenburg				
Zoetermeer	Palenstein				
	Meerzicht				
Zwolle	Holtenbroek				
	Diezerpoo				